

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ÇİRAQOVA VƏFA MƏSİM QIZI

**TƏLƏBƏLƏRİN YENİYETMƏLƏRİN ESTETİK
TƏRBIYƏSİNƏ HAZIRLANMALARİ ÜZRƏ İŞİN SİSTEMİ
(ALİ MƏKTƏBİN PEDAQOJİ FAKÜLTƏLƏRİNİN
MATERİALLARI ƏSASINDA)**

5804.01-Ümumi pedaqogika, pedaqogikanın və təhsilin tarixi

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim
edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2015

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Pedaqogika kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Ləzifə Nağı qızı Qasımova
pedaqogika üzrə elmlər doktoru,
professor

Rəsmi opponentlər:

Akif Nurağa oğlu Abbasov
pedaqogika üzrə elmlər doktoru,
professor, əməkdar müəllim

İramin Namaz oğlu İsayev
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
professor

Aparıcı təşkilat:

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun
Pedaqogika kafedrası

Müdafiə « 29 » _____ 2015-ci il tarixdə saat _____ da Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD.02.061 dissertasiya Şurasının iclasında kiçik akt zalında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az- 1000, Bakı şəhəri, Ü.Hacıbəyov küçəsi, 68

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat « _____ » _____ 2015-ci ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

K.R.Quliyeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

GİRİŞ

Tədqiqatın aktuallığı. Böyüməkdə olan nəslin təlim və tərbiyəsi bütün dövrlərdə diqqət mərkəzində, gündəmdə olmuşdur. Müstəqilliyimizin bərpa edilməsindən sonra bu vəzifə daha önəmli xarakter almışdır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin vurğuladığı kimi, «Müstəqilliyi elan etmək, əsl müstəqilliyi qazanmaq üçün hələ azdır. Gərək hər bir insan və xüsusən gənc nəsil müstəqilliyin nə qədər müqəddəs olduğunu bütün varlığı ilə dərk etsin, onu qorumaq və möhkəmləndirmək üçün hər cür qurban verməyə hazır olsun. Bunun üçün isə o, ilk növbədə, yüksək mənəviyyata malik olmalıdır, xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri onun şəxsiyyətinin mahiyyətini təşkil etməlidir. O, azərbaycançılığın, mənsub olduğu Azərbaycan xalqının mədəniyyətinin, ədəbiyyatının, incəsənətinin, bir sözlə elminin nə olduğunu bilməlidir. Çünki, «milli dəyərlərimizi, milli ənənələrimizi yaxşı bilməyən, tariximizi bilməyən gənc vətənpərvər ola bilməz. Bunsuz Azərbaycan Respublikası vətəndaşının «Təhsil haqqında Qanun» da irəli sürülən “Azərbaycan dövləti qarşısında öz məsuliyyətini dərk edən, xalqının milli ənənələrinə, demokratiya prinsiplərinə, insan hüquqları və azadlarına hörmət edən, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək” vəzifələrini həyata keçirmək qeyri-mümkün olar. Bunları həyata keçirən isə dünənki təcrübəçi tələbə, bugünkü gənc müəllimdir.

Böyüməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsinin ən önəmli istiqamətlərindən birini də estetik tərbiyə təşkil edir. O, duymaq, həssas olmaq kimi mənalandırılır. Estetika tərbiyənin tərkib hissəsi olaraq, insanlarda, o cümlədən gənclərdə ədəbiyyat və incəsənət dəyərləri, habelə təbiət, cəmiyyət, davranış gözəllikləri əsasında estetik hisslərin, məfkurənin formalaşması və inkişafına xidmət edir. O, gənclərdə təbiət və cəmiyyətin insanların gözəlliklərindən zövq almaq, onları düzgün qiymətləndirmək bacarığını, bədii qabiliyyətini, məfkurəsini formalaşdırır. Məhz buna görə də o, gözəllik haqqında elm kimi mənalandırılır.

Estetika sözü elmə XVIII əsrdə A.Baumqarten tərəfindən gətirilsə də, estetik fikir hələ təqribən iki min beş yüz il əvvəl Misirdə, Babilistanda, Hindistanda və Çində meydana gəlmiş, qədim Yunanıstanda (Platon, Aristotel və b.) və qədim Romada (Lukretsi Kar, Horatsi və b.) inkişaf etmişdi. Antik mifologiyada, qədim hind, çin və yunan mütəfəkkirlərinin təlimlərində gözəlliklə eybəcərlik arasında əlaqə, incəsənətin cəmiyyətdə rolu, incəsənətin insanların əxlaqına, mənəviyyatına təsiri məsələləri əks

olunmuşdur. Sonradan bu fikir Avropa maarifçilərinin (E.Breyk, Hoqart, D.Didro, J.J.Russo və b.) və alman filosoflarının (Kant, Şelling, Hegel), habelə Azərbaycan mütəfəkkirləri və maarifçilərinin (Nizami, Bəhmənyar, Füzuli, Nəsimi, M.F.Axundzadə, A.Bakıxanov, H.B.Zərdabi, A.Səhhət, M.Ə.Sabir, Ü.Hacıbəyli və b.) əsərlərində daha da inkişaf etdirilmişdir.

Estetik tərbiyədə ən önəmli şərt müntəzəmliyin, yaşayışın, yaşayışın və çoxcəhətliliyin əsas götürülməsidir. Bunu nəzərə alaraq deyə bilərik ki, yeniyetməlik dövrü böyüməkdə olan nəslin estetik tərbiyəsində də çox mühüm mərhələdir. Pedaqoqlar yeniyetməliyi çətin, qaynar, romantik, böhranlı, ziddiyyətli yaş dövrü kimi mənalandırır. Çünki bu dövrdə uşaqlarda çox kəskin dəyişikliklər baş verir. Yeniyetmədə həm uşaqlıq dövrünün, həm də gənclik dövrünün əlamətləri özünü göstərir. Onların xasiyyətlərində romantizm, çılğınlıq, coşğunluq, ziddiyyətlik üstünlük təşkil edir. Bu yaşda özünüdərk baş verir. Deməli, bu dövr böyüyən nəslin tərbiyəsində, o cümlədən estetik tərbiyəsində ən çətin, məsuliyyətli və davamlı mərhələ kimi qiymətləndirilir.

Belə böhranlı dövr yaşayan yeniyetmələrlə estetik tərbiyə işini səmərəli qurmaqda pedaqoji istiqamətli ali məktəb tələbələrinin təcrübə zamanı xidmətləri böyük olur.

Araşdırmalar göstərir ki, pedaqoji istiqaməti olmayan bəzi ali məktəblər orta məktəbdə fəaliyyət göstərməyə kədr hazırlasalar da, onlar pedaqogika fənnini kifayət qədər keçmədiklərindən ümumtəhsil məktəblərinin şagirdlərinə yalnız «öz mövqelərindən» yanaşmalı olurlar. Məktəblilərin psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almağı unudurlar. Buna görə də məktəbdə bəzən tərbiyə işi düzgün qurulmur, pedaqoji tələb pozulur. Pedaqoji istiqamətli ali məktəblər tam müəllim kadrları hazırladıqları üçün onların ali məktəbdə keçdikləri pedaqogika, psixologiya, metodika, ixtisas fənləri müəllim hazırlığında səhvlərə yol verməyin qarşısını alır. Tələbələrin ixtisaslar üzrə yiyələndikləri bilik və bacarıqlar yeniyetmələrin estetik tərbiyəsində böyük rol oynayır. Bu istiqamətdə formalaşan tələbələr praktik tədbirlərin təşkilinə asanlıqla qoşula bilirlər. Məhz bunları nəzərə alaraq təcrübəçi tələbələr yeniyetmələrin estetik tərbiyəsində imkan və yollarını araşdırmaq, onların nəticələrini elmi cəhətdən ümumiləşdirmək məqsədini qarşılarına qoymuşlar. Bu da tədqiqat üçün seçilən mövzunun aktuallığından soraq verir.

Mövzunun aktuallığını müəyyən edən şərtlərdən biri də, onun dünyada gedən qloballaşma şəraitində tədqiqat istiqaməti kimi seçilməsidir.

Danılmaz həqiqətdir ki, hər bir xalqın öz təbiəti, öz görüntüləri vardır, onlar müəyyən əlamət və xüsusiyyətlərinə görə başqa

xalqlardakından fərqlənilirlər. Bu fərqlər isə bu və ya digər xalqın özünəməxsusluğunu müəyyən edir. Əslində bütün xalqlar hər bir cəhətdən eyniyyət təşkil etsə idilər, yəqin ki, görüb-götürmə, qarşılıqlı faydalanma, rəngarənglik olmazdı, yəni həyat maraqsız olardı. Halbuki, dünyanın gözəlliyi elə məhz onun rəngarəngliyindədir, hər xalqın özünəməxsus təbiətə, mədəniyyətə, incəsənətə, ədəbiyyata, adət-ənənələrə malik olmasındadır. Belə halda xalqlar öz estetik duyumu, baxışı, hissləri ilə bir-birinə yaxınlaşır, əlaqə saxlayır və bu əsasda başqa diyar haqda müəyyən bilgilər əldə etmiş olur, öz növbəsində milli simasını saxlayır, inkişaf etdirir. Bu da qloballaşma prosesinin əsas qayəsini təşkil edir.

Problem Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində ilk dəfə tədqiqat obyektini kimi təqdim olunması da, onun aktuallığından xəbər verən şərtlərdəndir. Müəllif, pedaqoji ali məktəb tələbələrinin aldığı nəzəri bilikləri təcrübə müddətində yüksək yaradıcılıq qabiliyyətinə, ədəbi və mədəni zənginliyinə, adət-ənənələrinə, mənəvi dəyərlərin mənəca güclü folklor xəzinəsinə, mədəni tarixi abidələrin, rəngarəng təbiət gözəlliklərinə, müxtəlif iqlim növlərinə, zəngin dövlətçilik ənənələrinə malik Azərbaycan gerçəkliklərinin nümunələri zəminində yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinin həyata keçirilməsinə yönəltməyi vacib sayır ki, bu da müstəqil Azərbaycan vətəndaşının cəmiyyətdə formalaşmasının yerinin və əhəmiyyətinin müəyyən edib ümumiləşdirilməsinə əsas verir.

O, problemin qoyuluşu, istiqaməti, məqsədi, məzmunu, quruluşu və digər cəhətləri baxımından da səciyyəvidir. Belə ki, estetik tərbiyə sahəsində indiyədək aparılmış tədqiqat işlərindən seçilir. Çünki o bilavasitə müəllim kimi hazırlanan tələbələrin estetik tərbiyə işinin həyata keçirilməsinə xidmət edir. Güman edirik ki, apardığımız araşdırmalar, təqdim olunan tədqiqatın nəticələri böyüməkdə olan nəslin estetik tərbiyəsinin nəzəriyyə və praktikasına bir töhfə olacaqdır.

Tədqiqatın obyektini yeniyetmələrin estetik tərbiyəsi təşkil edir.

Tədqiqatın predmeti pedaqoji təmayüllü ali məktəb tələbələrinin, yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinə hazırlanmaları üzrə işin sistemi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi. Azərbaycan Respublikasının pedaqoji yönümlü ali məktəblərində tələbələrin, yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinə hazırlanmalarının nəzəri və təcrübə məsələlərini, səciyyəvi xüsusiyyətlərini öyrənməkdən, zəruri təhlil və ümumiləşdirmələr aparmaqdan, problem baxımından imkan və yollarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın fərziyyəsi. Təlim prosesində yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinin səmərəsi tələbələr tərəfindən aşağıdakı hallarda yüksəldilə

bilər:

- pedaqoji təmayüllü ali məktəblərə pedaqogika, psixologiya, ixtisas fənləri üzrə elmi-nəzəri səviyyə yüksəldilərsə, bu fənlər üzrə nəzəri məlumatlar tələbələrin pedaqoji təcrübəsinin gedişi, nəticələri ilə əlaqələndirilərsə, pedaqoji prosesin prinsip, metod və priyomlarını əlverişli şərait yaradılaraq tətbiq etməyin optimal yolları tələbələrə aydınlaşdırılarsa və bu sahədə zəruri bacarıq və vərdislər formalaşdırılarsa;

- pedaqoji yönümlü ali məktəblərlə ümumtəhsil məktəbləri arasında qarşılıqlı əlaqə, zəruri hallarda birgə fəaliyyət yaradılarsa, bu əlaqə təkcə pedaqoji təcrübə müddətində deyil, bütün tədris ilində həyata keçirilərsə;

- pedaqoji yönümlü ali məktəbin müvafiq tədris proqramları ilə ümumtəhsil məktəbinin müvafiq tədris proqramları uzlaşdırılarsa, ali məktəbin tədbirlərində ümumtəhsil məktəbinin müəllim və şagirdləri iştirak edərlərsə;

- pedaqoji təcrübə müddətində ali məktəbin pedaqogika, psixologiya, ixtisas müəllimləri tələbələrin apardığı dərslərə birgə və mütəmadi gedərlərsə, problem baxımından müvafiq köməklik göstərərlərsə;

- pedaqoji təcrübə zamanı sinif rəhbərləri, məktəb təşkilatçısı, fənn müəllimləri, valideyn komitəsi tələbələrə yaxından köməkçi olarlarsa;

- tələbələr təcrübə müddətində praktik biliklərlə silahlanarlarsa, təlim-tərbiyənin təşkili metodikasına, pedaqoji ustalığa yiyələnə bilərlərsə, yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinin səmərəliliyi yüksələr.

Tədqiqatın məqsədinə və fərziyyəsinə əsasən aşağıdakı **vəzifələr** müəyyənləşdirilmişdir:

1. Yeniyetmələrin estetik tərbiyəsi anlayışının mahiyyətinə aydınlıq gətirmək, problemin məqsəd və vəzifələrini, xüsusiyyətlərini və istiqamətlərini aydınlaşdırmaq;

2. Yeniyetmələrin estetik tərbiyəsi probleminin elmi-pedaqoji ədəbiyyatda qoyuluşunu öyrənmək;

3. Problemin işlənmə səviyyəsini müəyyənləşdirmək.

4. Pedaqoji yönümlü ali məktəblərin pedaqogika, ixtisas fənlərinin proqramlarını, ümumtəhsil məktəblərinin 5-9-cu siniflərin fənn proqramlarını, həmin fənlər üzrə dərsləkləri, problemlə bağlı ümumtəhsil məktəblərindəki vəziyyəti, tələbələrin pedaqoji təcrübəsinin təşkili məsələlərini təhlil etmək;

5. Təcrübə zamanı tələbələri yeniyetmələrin estetik tərbiyəsi işinin təşkilinə praktik cəhətdən yiyələndirmək;

6. Pedaqoji təcrübə zamanı tələbələrin estetik tərbiyə üzrə yeniyetmələrlə apardığı işin istiqamətlərini, məzmununu, səmərəli forma,

prinsip və metodlarını müəyyənləşdirmək və bu sahədə müvafiq təkliflər irəli sürmək.

Tədqiqatın metodoloji əsasını pedaqoji fakt, hadisə və proseslərin dərk edilməsi məqsədilə tətbiq olunan nəzəri müddəaların, metod və vasitələrin məcmusu təşkil edir.

Tədqiqat zamanı aşağıdakı **metodlardan** istifadə olunmuşdur:

Nəzəri təhlil. Problemin hansı səviyyədə tədqiq edildiyini aşkara çıxarmaq məqsədilə elmi-pedaqoji və metodik ədəbiyyat öyrənilərək təhlil edilmiş, ümumiləşdirmələr aparılmış, müvafiq nəticələrə gəlinmişdir.

Pedaqoji müşahidə. Pedaqoji yönümlü ali məktəblərdə pedaqogika, psixologiya, ədəbiyyat, tarix, musiqi üzrə dərslərdə, o cümlədən ümumtəhsil məktəblərində təcrübəçi tələbələrin sınaq dərslərində aparılmışdır.

Pedaqoji müsahibə pedaqoji yönümlü ali məktəb tələbələri, fənn müəllimləri, ümumtəhsil məktəblərinin fənn müəllimləri, şagirdləri, təlimin səmərəli qurulmasına cavabdeh olan pedaqoqlarla aparılmışdır.

Sənədlərin öyrənilməsi. Sınıfın ümumi bilik səviyyəsini, o cümlədən yeniyetmələrin fənn maraqlarını əks etdirən tədris jurnallarının, şagirdlərə aparılan söhbətləri əks etdirən yazı dəftərlərinin öyrənilməsi və təhlil edilməsindən ibarətdir.

Pedaqoji eksperiment. Tədqiqat zamanı eksperimentin üç - müəyyənədicisi, öyrədici və yoxlayıcı mərhələsindən istifadə edilmişdir. 2007-2011-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin, Naxçıvan Dövlət Universitetinin pedaqoji yönümlü fakültələrində, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin, Bakı Müəllimlər İnstitutunun Qazax filialının müvafiq ixtisaslarında təhsil alan tələbələrin təcrübə keçdiyi ümumtəhsil məktəblərinin 5-9 siniflərində eksperiment aparılmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Pedaqoji yönümlü ali məktəb tələbələrinin yeniyetmələrin estetik tərbiyə işinə hazırlanmalarının nəzəri və praktik məsələləri sistemli işlənilmiş, ümumtəhsil məktəblərində təlim prosesinin, həmçinin pedaqoji təcrübənin imkanları və optimal yolları müəyyənəşdirilmişdir. Ali məktəbin pedaqoji fakültələrində təhsil alan tələbələrin yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinə hazırlanmalarının sistemi işlənilmişdir. Həmçinin ali məktəb tələbələrinin müəllimlik fəaliyyətinə hazırlanmalarının imkanları ümumiləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti tələbələrin yeniyetmələrin təlim zamanı estetik tərbiyəsinin həyata keçirilməsinə hazırlanmasının yerinin ümumiləşdirilməsindən; nəzəri-fəlsəfi problem olaraq estetik tərbiyənin yeniyetmələrin mənəviyyatının təşəkkülündəki rolundan, onların estetik dəyərlər əsasında tərbiyə edilməsinin pedaqoji məzmun, mahiyyət və

əhəmiyyətini, sistemini işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyətinə gəldikdə o, böyüməkdə olan nəslin estetik ruhda tərbiyə edilməsinin tələbələr tərəfindən sınaqdan çıxarılmış konkret, optimal və səmərəli yollarının müəyyən edilməsi ilə səciyyələnir. Bunlar da, fikrimizcə, tələbələrin müəllim kimi fəaliyyətində önəmli rol oynaya bilər.

Müdafiəyə çıxarılan müddəalar:

1. Pedaqoji yönümlü ali məktəblərdə pedaqogika, psixologiya, ixtisas fənləri, ədəbiyyat, tarix, musiqi, təsviri sənət və s. fənlərin tələb olunan səviyyədə tədrisi, həmçinin təlimin təşkili metodikası üzrə zəruri məlumatların verilməsi tələbələrin yeniyetmələrin estetik tərbiyəsi işini həyata keçirməsinə imkan verir.

2. Nəzəriyyə və təcrübənin vəhdəti, pedaqoji yönümlü ali məktəblərdə müvafiq fənlərin tədrisinə aid bilik və məlumatların praktiki işlə əlaqələndirilməsi tələbələrdə müəllim peşəsinə marağı artırır, onlarda təşkilatçılıq bacarıq və qabiliyyətlərini formalaşdırır. Bu da yeniyetmələrlə aparılan təlim-tərbiyə işinin səmərəliliyini yüksəldir, pedaqoji təcrübə keçən tələbələrin əməli işinə şərait yaradır.

3. Pedaqoji təcrübə rəhbərlərinin, ixtisas müəllimlərinin, metodistlərin və orta məktəbin fənn müəllimlərinin birgə fəaliyyəti yeniyetmələrin estetik tərbiyəsi işinin məzmunlu, maraqlı və mənalı həyata keçirilməsinə kömək edir.

Tədqiqatın nəticələrinin tətbiqi. Tədqiqatın nəticələri Naxçıvan, Bakı Dövlət Universitetlərinin pedaqoji fakültələrində, ADPU-da, Bakı Müəllimlər İnstitutunun Qazax filialında tələbələrin təcrübə keçdikləri, Naxçıvan şəhər 1,6,14, BDU-nun və ADPU-nun tələbələrinin təcrübə keçdikləri Bakının Yasamal rayon 20, 53, Nəsimi rayon 7,18,44,252, Qazax rayon 1, 2 saylı ümumtəhsil məktəblərinin 5-9 siniflərində tətbiq edilmiş və müsbət nəticələr əldə edilmişdir.

Dissertasiyanın məzmunu müəllifin iştirak etdiyi 6 Beynəlxalq konfrans materiallarında, 6 elmi- nəzəri jurnal məqaləsində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Tədqiqat işi giriş, 6 yarımfəslili özündə birləşdirən 2 fəsildən, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQAT İŞİNİN MƏZMUNU

Dissertasiyanın «**Estetika və estetik tərbiyənin mahiyyəti, əsas istiqamətləri və elmi nəzəri əsasları**» adlanan birinci fəslində problemin mahiyyəti, ona münasibət, tədqiqatçılar tərəfindən onun mənalandırılması, elmi - nəzəri əsasları və işlənmə səviyyəsi şərh olunmuşdur.

Fəsil üç yarımfəsildən ibarətdir. Birinci yarımfəsildə problemin mahiyyəti və əsas istiqamətləri açıqlanmışdır.

Göstərilmişdir ki, estetika gözəllik qanunlarının, incəsənətin gerçəkliyə münasibətinin, onun növ və janrlarının, bədii şüurunun qanunauyğun inkişafının spesifik xüsusiyyətlərini, bədii yaradıcılıq metodunu öyrənən fəlsəfi elmdir. İnsanın gerçəkliyə estetik münasibəti şəxsiyyət, cəmiyyət və təbiət arasındakı münasibətin üzvi hissəsidir. İnsanlarda uzun tarixi müddət ərzində gözəllikdən həzz almaq meyli estetikanın gözəllik haqqında elm adlandırılmasına səbəb olmuşdur. Estetik tərbiyə isə estetik zövqlərin nəsillərə ötürülməsi, bu sahədə onların formalaşdırılmasıdır. O, şəxsiyyətin ahəngdar inkişafına kömək edir, onu formalaşdırır, həyata hazırlayır. Estetik tərbiyə insan mədəniyyətinin, əxlaqının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Estetik duyuma, baxışa malik olan insan onun sayəsində şəxsiyyət kimi formalaşa bilər. Estetik duyum kamil şəxsiyyətin ən mühüm göstəricisidir. Estetik tərbiyənin də məzmununu gözəllik anlayışı təşkil edir. Bu gözəllik özünü təbiət, cəmiyyət hadisələrində və incəsənət sahələrində təzahür etdirir. İcra etdiyi vəzifəyə görə estetik tərbiyənin müxtəlif istiqamətləri mövcuddur:

- ailə – məişət estetikası;
- geyim və davranış estetikası;
- əmək estetikası;
- incəsənət estetikası;
- fiziki hazırlıq estetikası;
- insan münasibətləri estetikası;
- bazar iqtisadiyyatı şəraitində estetika;
- idarəçilik estetikası və s.

«**Estetik tərbiyənin elmi-nəzəri əsasları**» adlanan ikinci yarımfəsildə estetik tərbiyənin çox zəngin elmi –nəzəri bazaya malik olduğu və onun tarixinin çox qədim dövrlərə təsadüf etdiyi şərh olunur. Hələ qədim şərq mədəniyyəti abidələrindən biri olan «Avesta»da, Hind, Çin yazılı abidələrində paklığın, mənəvi təmizliyin mahiyyəti və məzmununa, poeziyanın cəmiyyət həyatındakı roluna dair qiymətli fikirlərə rast gəlinir.

Yunan filosofları Aristotel və Platon, Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində özlərinə yer qazanmış N.Gəncəvi, M.Füzuli, M.F.Axundzadə, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, N.Nərimanov, H.Cavid, Y.V.Çəmənşəminli, Ə.Cavad, həmçinin S.Vurğun, S. Rüstəm, C.Novruz, N.Xəzri, B.Vahabzadə və b. estetik tərbiyə məsələlərinə biganə qalmamışlar. Azərbaycan xalqının tarixindən ərnağan olan folklorda, müdriklik dastanımız olan «Kitabi-Dədə Qorqud» da estetik tərbiyənin zənginliyi özünü aydın göstərmişdir.

“Estetik tərbiyə probleminin elmi, pedaqoji və metodik ədəbiyyatda qoyuluşu və işlənmə səviyyəsi” adlanan üçüncü yarımfəsildə bu sahədə görülən işlərin mövcud vəziyyəti, elmi-pedaqoji və metodik ədəbiyyatlarda problemin qoyuluşu, işlənmə səviyyəsi araşdırılmışdır. Göstərilmişdir ki, ümumən tərbiyə prosesinin tərkib hissəsi olan estetik tərbiyə probleminin pedaqoji ədəbiyyatda qoyuluşu və mənalandırılmasında müxtəlif fikir və mülahizələr mövcuddur. Məsələn. SSRİ məkanının görkəmli pedaqoqlarından O. Apraksina, E.V. Abdulin, B.T.Lixaçov, B.P. Yusov, R.X.Xasanov və başqaları böyüyən nəslin estetik tərbiyəsi sahəsində tədqiqatlar aparmış, qiymətli fikirlər söyləmişlər.

Estetik tərbiyə ilə bağlı qiymətli fikirlər söyləyən A.M.Aslanov, M. Məmmədov, A.A. Məksin, T.Ə.Bünyadov, Z.Göyüşov, M.C. Cəfərov, F.F.Qasımzadə, Y.S.Kərimov, M.N.Nəcəfov, B.O.Qurbanov, R.F.Zöhrabov, Ə.S.İsazadə, T.Əhmədov, Ə.İ.Əhmədov və başqa filosof və şərqşünas alimlər bu sahədə elmə tövhə verə biləcək şəxsiyyətlər yetişdirmişlər. Respublikamızda akademik M.M.Mehdizadənin, professorlar M.Ə.Muradxanovun, Ə.Ş. Həşimovun, N.M.Kazımovun, Z.İ.Qaralovun, Y.R.Talıbovun, B.A.Əhmədovun, Ə.A.Ağayevin, A.N. Abbasovun, V.C.Xəlilovun, S.M.Quliyevin, R.Ş.Mustafayevanın, O.M. Rəcəbovun, F.B.Sadiqovun, H.Ə.Əlizadənin, Ə.X. Paşayevin, F.A.Rüstəmovun, A.M.Həsənovun, S.M.Əsgərovanın, L.N. Qasımovanın, R.M.Mahmudovanın, R.L.Hüseynzadənin ali və orta ixtisas, habelə ümumtəhsil məktəbləri üçün çap etdirdikləri dərsliklər, tədris vəsaitləri də estetik tərbiyə baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edirlər.

Respublikamızda böyüyən nəslin estetik tərbiyəsinin bəzi məsələlərinə həsr olunmuş bir sıra namizədlik və doktorluq dissertasiyaları yazılmışdır ki, onları da şərti olaraq iki qrupda ümumiləşdirmək zəruri bilinmişdir:

- ötən əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən 90-cı illərədək aparılan tədqiqat işləri;

- 90-cı illərdən 2015-ci illərədək aparılan tədqiqatlar.

Ə.Ə.Məmmədovun, S.İ.Əliyevanın, S.M.Quliyevin, N.R.Məlik-

məmmədovun, V.C.Xəlilovun, İ.A.Əmirxanovun, N.R.Kazımovun, H.Ələsgərovanın, Q.Əskərzadənin, V.Qədimovun, S.Əliyevanın, Ə.Məmmədovanın tədqiqatları I qrupa aiddir. 90-cı illərdən 2012-ci ilədək aparılan tədqiqatlar M.M.Məmmədov, O.M.Rəcəbov, S.Quliyeva, F.B. Sadıqov, V.S.Xəlilov, V.Ələsgərova, S.M.Əsgərova, S.D.Quliyev, F.Rzayeva, N.Nəsirov, S.H.Atayev, S.A.Əmirxanov, L.Ə.Əzizova, Y.Qədimova, Q.Əsgərzadə, M.Məmmədov, İ.Mürsəlov, İ.Məmmədova, G.Allahverdiyeva, N.K.Kazımov, Ş.Vəliyeva, M.Z.Heydərova, Q.Ə.Əsgərzadə və başqaları böyüyən nəslin estetik tərbiyəsi ilə bağlı dissertasiyalar müdafiə etmişlər.

Dissertasiyanın «**Pedaqoji təmayüllü ali məktəblərdə estetik tərbiyənin imkanları və tələbələrin bu sahədə pedaqoji fəaliyyətə hazırlanması üzrə işin sistemi**» adlanan ikinci fəsil ali məktəb tələbələrinin yeniyetmələrin estetik tərbiyəsi, o cümlədən onların bu istiqamətdə pedaqoji fəaliyyətə hazırlanmalarının imkanlarına həsr olunmuşdur. Fəsil dörd yarımfəsildən ibarətdir.

Birinci yarımfəsildə ali pedaqoji məktəblərin tədris proqramı və dərslərlərində estetik tərbiyənin imkanları öyrənilmişdir. Sürətli qloballaşma dövründə təcrübə keçəcək ali məktəb tələbələrinin estetik ruhda tərbiyə edilməsi və onların pedaqoji fəaliyyətləri zamanı bu problemin həyata keçirilməsi çox vacib məsələ kimi qarşıda dayanır. Yarımfəsildə pedaqoji yönümlü ali məktəblərin tədris planında verilmiş fənlərin bilavasitə estetik tərbiyə ilə bağlı imkanları müəyyənləşdirilmişdir. Məsələn, BDU –nın filologiya fakültəsi üçün nəzərdə tutulmuş ixtisas fənləri ilə birlikdə pedaqogika, psixologiya, Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədrisi metodikalarına da saat ayrılmışdır ki, bu da sözügedən problemin öyrənilməsi imkanını şərtləndirir.

Estetik tərbiyənin həyata keçirilməsi imkanını özündə ehtiva edən fənlər və onların öyrədilməsinə ayrılan saatlar cədvəldə göstərildiyi kimidir.

Bakı Dövlət Universiteti
Tədris planı
(bakalavr pilləsi üçün)

Cədvəl 1.

səməs- tədris	sıra №-si	Fənlərin adı	Auditoriya saatları				həftəlik auditoriya saatları	kurs işi	pedaqoji təcrübə	kreditin sayı
			cəmi	mülhə-zirə	seminar- məşğələ	labora- tor-				
VIII-15 həftə IV həftə – 15 həftə	1	Pedaqogika	120	60	60		8		+	8
	2	Psixologiya	120	60		60	8		+	8
	3	Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası	90	45	45		6		+	6
	4	Ədəbiyyatın tədrisi metodikası	90	45	45		6		+	6

№	Nəzəri təlim	İmtahan	Pedaqoji təcrübə	Buraxılış işi	Cəmi	Kurslar
1	120	3				II
2	120	3				II
3	90	3				II
4	90	4				III
5			+			IV

Pedaqoji yönümlü ali məktəbdə tədris olunan fənlərin hər birinin məzmununda estetik tərbiyə ilə bağlı bilavasitə və bilvasitə mövzular vardır. Tələbələr ali məktəbdə əldə etdikləri bu bilikləri bacarıqlar formasında şagirdlərə çatdırmaqla onları həyata hazırlayırlar. Bunlar da bir neçə istiqamətdə həyata keçirilir. Mövzunun tədrisi prosesində, sinifdən xaric qiraət zamanı, sinifdən xaric tədbirlərdə.

Ali məktəblərdə tədris olunan fənlərin orta məktəblə bağlılığı problem baxımından araşdırıldıqda bu imkanlar daha aydın olur. Bakı,

Naxçıvan Dövlət Universitetlərinin və Qazax Müəllimlər İnstitutunun filologiya, tarix, musiqi fakültələrinin tədris proqramlarını araşdırarkən oradə əsaslı bir fərqi olduğu nəzərə çarpmadı. Ona görə də ADPU-nun və BDU-nun filologiya və tarix ixtisasının tədris proqramlarının imkanlarını müəyyənləşdirmək məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

«Ümumtəhsil məktəblərinin tədris proqramı və dərsliklərində estetik tərbiyənin imkanları» adlanan ikinci yarımfasildə ali məktəbdə problemlə bağlı tədris olunan mövzularla orta məktəbdə tədris olunan mövzular tutuşdurulmuş, onların siniflər üzrə imkanları müəyyənləşdirilmişdir. Fəsildə son dövrdə ədəbiyyat, tarix, musiqi və s. fənlər üzrə V-IX siniflər üçün nəzərdə tutulmuş proqram və dərsliklərdə aparılmış dəyişikliklər və təkmilləşdirmələr araşdırılmış, bu imkanlardan sistemli və səmərəli istifadə etməyə zəmin yaratmışdır. Fəsildə həmçinin şagirdlərin estetik ruhda tərbiyə edilməsi imkanları müqayisəli olaraq qruplaşdırılmışdır.

Fəslin üçüncü yarımfaslinə **«Auditoriyadan kənar tədbirlərdə tələbələrin estetik tərbiyə işinə hazırlanması»** dan bəhs olunur. Göstərilir ki, auditoriyadankənar tədbirlər ali məktəbdə həyata keçirilən təlim-tərbiyə prosesinin tərkib hissələrindəndir. Bu tədbirlər vasitəsilə tələbələrin dərstdə aldıkları bilik, bacarıq və vərdişlər daha da dərinləşir və möhkəmlənir. Təcrübə göstərir ki, auditoriyadankənar işlərin səmərəli formasından istifadə edilməsi təlim- tərbiyənin yüksək səviyyədə qurulmasına və tələbələrin hərtərəfli inkişafına təsir göstərir. Bunlar tələbənin görüş dairəsini genişləndirmək, təşkilatçılıq, fəallıq, müstəqillik və yaradıcılıq qabiliyyətini inkişaf etdirməklə düzgün davranış vərdişləri yaratmaqla yanaşı, onlarda estetik dəyərlərə hörmət, məhəbbət tərbiyə etməyin vasitələrindən birinə çevrilir. Yarımfasildə auditoriyadankənar işin fərdi, qrup və kütləvi formaları verilmiş və onların xüsusiyyətləri ümumiləşdirilmişdir. Bunlarla bərabər, auditoriyadankənar işlərin optimal yolları da fəsildə aydınlaşdırılmışdır. Buraya kitab və bədii əsərlərin müzakirəsi, albom və stndlərin hazırlanması, kinofilmlərlə bağlı rəylərin öyrənilməsi, teatr tamaşalarının müzakirəsinin keçirilməsi və s. daxil edilmişdir. Tələbələrdə estetik zövq və hisslər yaratmaq, onlarda bədii əsərlərin öyrədilməsinə həvəs, maraq oyatmaq, estetik baxışları formalaşdırmaq və həmçinin bunları yeniyetmələrə mənimsətmək baxımından Anarın «Təhminə və Zaur» əsəri ilə bağlı keçirilən müzakirənin nəticələri çox ibrətamizdir.

Anarın «Təhminə və Zaur» əsərinin müzakirəsinin nəticələri

Cədvəl 2.

Fakültə Kurs	Sual- lar	Tələbə- lərin sayı	Cavablar							
			dolğun		yarımçıq		yanlış		bitə- rəf	
			nəfər	faiz	nəfər	faiz	nəfər	faiz		faiz
Filologiya III kurs	1	198	10		6		3		1	0,5
	2		9		4		3			-
	3		10		4		1			-
	4		10		3		3			-
	5		6		4		-			-
	6		7		3		-			-
	7		10		4		2		1	0,5
Filologiya III kurs	1		15		6		1		-	-
	2		10		4		-		-	-
	3		9		3		2		1	0,5
	4		5		2		1		1	0,5
	5		10		1		1		-	-
	6		10		2		-		-	-
	7		10		-		-		-	-
			131	66,5	46	23	17	8,5	4	2

«Pedaqoji təcrübə prosesində yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinin vasitə və yolları» adlanan dördüncü yarımfasildə ədəbiyyat, Azərbaycan tarixi, musiqi fənlərinin tədrisi zamanı yeniyetmələrin estetik tərbiyəsindən bəhs olunmuşdur. Yarımfasildə böyüməkdə olan nəsillərin estetik ruhda tərbiyəsinin, xüsusilə «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanına istinadən bu problemin yeri müəyyənləşdirilmişdir. Burada şagirdlərin V – VIII siniflərdə keçdikləri «Kitabi Dədə Qorqud» eposunda öz təcəssümünü tapmış estetik ruhda tərbiyəsi təcrübəsi şərh olunmuşdur. Göstərilmişdir ki, «Kitabi Dədə Qorqud» haqda tələbələrin ali məktəbdə əldə etdikləri nəzəri biliklər pedaqoji təcrübə müddətində yeniyetmələrin estetik tərbiyəsində istiqamətlənmişdir. Yarımfasildə ADPU, BDU, NDU, AMİ- nin Qazax filialının 22 nəfər ədəbiyyat müəllimləri 122 nəfər tələbəsi və onların təcrübə keçdikləri Naxçıvan şəhər 1, 2, 64, Bakı şəhər 20, 53,44,258 Qazax rayon 1,2 sayılı məktəblərin 26 nəfər müəllimi ilə «Kitabi Dədə Qorqud» dastanında estetik tərbiyənin mövcudluğu ilə bağlı sorğular keçirilmişdir. Sorğudan məlum olmuşdur ki, istər ali, istərsə də orta məktəblərdə tədris

olunan «Kitabi Dədə Qorqud» dastanının tədrisində estetik tərbiyə əsas məsələ kimi diqqətdə olmadığından bu problemin üzərindən sükutla keçilmişdir. Ona görə də dastanın tədrisində sözügedən problemin mənimsədilməsində çətinliklə üzləşməli olurlar. Bu fəsildə yeniyetmələrin estetik tərbiyəsində «Kitabi Dədə Qorqud» dastanının yeri və rolu müəyyənləşdirilmişdir. Elmi təhlilə əsaslanaraq yarımfəsildə yeniyetmələrin estetik tərbiyəsində mühüm rol oynayan mövzular təcrübəçi tələbələrə optimal yol kimi təklif edilmişdir.

1. -Bilavasitə Vətən, Azərbaycan adı ilə bağlı estetik tərbiyəni əks etdirən mətnlər:

2. -Vətənin təbiəti, onun nemətləri ilə bağlı olan mətnlər :

Birinci qrup mətnlərə Ə.Cavadın «Azərbaycan-Azərbaycan», S.Vurğunun «Azərbaycan», B.Vahabzadənin «Azərbaycan» (V sinif) şeirini;

İkinci qrupa A.Şaiqın «Köç», A.Səhhətin «Yay səhəri», S.Vurğunun «Ceyran»(V sinif), İ.Əfəndiyyənin «Yasəmən ağacı» , F.Qocanın «Şuşa» , M.Müşfiqin «Yağış» (VI sinif) , Aşıq Qurbaninin «Bənövşə» (VII sinif), Ş.İ. Xətəinin «Bahariyyə», Q.Zakirin «Durnalar», Aşıq Ələsgərin «Dağlar» (IX sinif) şeirlərini daxil etmişlər.

Təcrübəçi – müəllimlərin yeniyetmələrin estetik tərbiyəsi ilə bağlı 20 sayılı məktəbdə apardıqları eksperimentlərin nəticələri ilə aşağıdakı cədvəldə tanış olmaq olar.

S.Vurğunun «Azərbaycan» şeiri üzrə aparılan eksperimentin səmərəlilik nəticələri

Cədvəl 3.

Siniflər	Şagirdlərin sayı	Şagirdlərin cavablarının qiymət nəticəsi				Müvəffəqiyyət faizi
		beş	dörd	üç	iki	
VI ^a	29	20	6	3	-	100
VI ^b	28	5	6	10	7	74,07

Eyni zamanda təcrübə müddətində tələbələr Vətənin gözəlliyini əks etdirən mövzulara da üstünlük vermişlər. BDU-nun tələbələri təcrübə keçdikləri 20 sayılı məktəbin VII sinfində Xurşud Banu Natavanın «Qərənfil», VI sinifdə isə Fikrət Qocanın «Şuşa», M.Müşfiqin «Yağış» şeirlərini estetik tərbiyə baxımından eksperiment mövzusu kimi müəyyənləşdirmişlər.

Yarımfəsildə tələbələrin yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinə hazırlanmalarında Azərbaycan tarixi fənninin də imkanları müəyyənləşdirilmişdir. Burada tələbələrin estetik tərbiyə baxımından hazırlanmalarında Azərbaycan tarixi fənninin imkanları və təcrübəsi ümumiləşdirilmişdir. Göstərilmişdir ki, ali məktəbdə tələbələrin yeniyetmələrin estetik tərbiyəyə hazırlanmalarında tariximiz çox zəngin mənbədir, onun hər bir səhifəsi və sətrində xalqımızın tarixən formalaşmış estetik duyumu əks olunmuşdur. Araşdırmalar göstərir ki, tarix fənni üzrə ali məktəblərin tədris proqramlarında estetik tərbiyənin həyata keçirilməsi üçün imkanlar genişdir. Ali məktəbin tədris proqramında nəzərdə tutulan mövzuların orta məktəbin tədris proqramında olanlarla uzlaşdırılması onu göstərir ki, bu mövzular əsasən üst-üstə düşür. Bu da tələbələrin yeniyetmələrin estetik tərbiyə işinə hazırlanmalarına əsaslı təsir göstərir. Orta məktəbin V-IX siniflərində problemlə bağlı tədrisi nəzərdə tutulan mövzular ali məktəblərin, xüsusilə BDU-nun və ADPU-nun tədris proqramlarında olan mövzularla tutuşdurulmuş və pedaqoji təcrübə müddətində tələbələrin yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinə necə asanlıqla nail olduqları göstərilmişdir. Yarımfəsildə sözü gedən problemin həyata keçirilməsində təcrübəçi tələbələrin istifadə etdiyi optimal yollar göstərilmişdir.

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Qazax filialının tarixçi tələbələrinin təcrübə keçdikləri 2 saylı məktəbin VII siniflərində «IX əsrin ikinci yarısı və XI əsrin ortalarında Azərbaycanda iqtisadi tərəqqi» mövzusunda keçirilən eksperimentin nəticələri mövzunun tədrisi prosesində şagirdlərin estetik ruhda tərbiyəsindən soraq vermişdir.

Estetik tərbiyə baxımından musiqi fənni də müstəsna rola malikdir. Həyatımızın sevincli, qürürlü, eləcə də kədərli, qüssəli anları da musiqi ilə müşayiət olunur. Əsərdə göstərilmişdir ki, incəsənətin bütün növlərinin estetik tərbiyədə rolu, tədqiqat obyektləri olsa da, yenə də onun tədqiqinə ehtiyac duyulur. Durmadan zənginləşən musiqimizin bütün qollarına problem baxımından müraciət etməyə həmişə ehtiyac vardır. Ali məktəblərin musiqi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrinin estetik tərbiyə ilə bağlı biliklərə yiyələnmələri və bu bilikləri böyüyən nəslin formalaşmalarına sərf etmələri tədqiqat sahələrindən biri kimi dəyərləndirilməlidir. Naxçıvan Dövlət Universitetinin Musiqi müəllimi ixtisasında təhsil alan tələbələrin təcrübə keçdikləri məktəblərdə yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinə sərf etdikləri bilik və bacarıqları onların formalaşmasına əsaslı təsir göstərmişdir. Təcrübəçi tələbələrin V sinifdə Cahangir Cahangirovun «Beşik nəğməsi» musiqisi üzrə apardıqları anket sorğusunun cavab nəticələri əsasən şagirdlərin estetik tərbiyəsinə musiqinin

güclü təsiri olduğu fikrini söyləməyə əsas verir. Anket sorğuları aşağıdakılardan ibarət idi.

1. Laylalar sizdə estetik hisslər yarada bildimi?
2. Musiqinin estetik tərbiyə gücünü göstərə bilərsinizmi ?
3. Azərbaycan xalq musiqisini estetik tərbiyə baxımından təhlil edə bilərsinizmi?

Şagirdlərin musiqiyə münasibətləri onların anket suallarına cavabları əsasında tərtib olunmuş cədvəldə öz əksini tapmışdır.

Cədvəl 4.

Məktəb	Anketlər	Siniflər üzrə cavablar				Düzgün cavab verən şagirdlərin sayı	
		V ^a eksperiment		V ^v kontrol		Eksp.	Kont.
		düzgün cavab	səhv cavab	düzgün cavab	səhv cavab		
14	Anket 1	29	-	6	21	29	6
	Anket 2	28	1	8	19	28	8
	Anket 3	29	-	8	19	29	8

Dissertasiyanın sonunda tədqiqatla bağlı aparılmış elmi araşdırmalar və təhlillər əsasında ümumiləşdirilmiş nəticə və tövsiyələr verilmişdir.

Müstəqillik Azərbaycan xalqına tarixən təşəkkül tapmış və bu gün də gərəkli olan təbii sərvətlərini, tarixi abidələrini, zərif xalq sənətini öyrənmək üçün geniş imkanlar açdı. İndi ölkəsinin sahibi olan, Vətənin inkişafı və gözəlləşməsindən qürur duyan nəsillərin yetişdirilməsi ön sıraya keçmişdir. Çünki, tarixən gözəlliyi ilə dünyanı heyran qoyan antik estetik dəyərlərinin qorunub saxlanması və inkişafı xalqın indisini və gələcəyini müəyyənləşdirən mühüm sərvətlərdəndir.

Həmin vəzifənin həyata keçirilməsində ən mühüm, ilkin şərtlərdən biri böyüməkdə olan nəsli estetik ruhda tərbiyə etməkdir. İddiaçı məhz bu vəzifənin yerinə yetirilməsində ali pedaqoji məktəblərin tələbələrinin imkanlarından və gücündən istifadə etməyi lazım bilmişdir. Ümumtəhsil məktəblərində təcrübə keçən tələbələrin V-IX siniflərdə ədəbiyyat, tarix və musiqi fənlərinin tədrisi prosesində şagirdlərin estetik tərbiyəsini həyata keçirmələri üçün geniş imkanlar və zəngin materiallar mövcuddur.

Problemin nəzəri cəhətdən öyrənilməsi zamanı yeniyetmələrin

estetik tərbiyəsi məsələlərinin aşağıdakı istiqamətlərdə araşdırıldığı aydın olmuşdur:

a) dərsliklərdə, müxtəlif kitablarda, elmi nəşrlərdə estetikanın nəzəri məsələlərinin yeri;

b) pedaqoji təmayüllü ali məktəblər üçün yazılmış pedaqogika dərslik və dərs vəsaitlərində estetik tərbiyənin məzmunu;

c) estetikanın mahiyyəti və əsas komponentlərini əks etdirən metodik vəsaitlərin təhlili;

ç) kütləvi informasiya vasitələri estetik tərbiyənin vasitəsi kimi

Ali təhsilli müəllim kadrları pedaqoji təmayüllü ali məktəblərdə hazırlanır. Bu hazırlığın səviyyəsi, gələcək müəllimlərdə pedaqoji işə maraq, peşəkarlığın formalaşdırılması şagirdlərin qabiliyyətlərinin nəzəri bilik və praktik bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi və həyata keçirilməsi ilə ölçülür. Lakin şagirdlərin estetik tərbiyəsində bəzi çətinliklərin olması qarşıya qoyulmuş problemin həllində çətinlik yaradır:

Ali məktəbdə tədris olunan fənlərin bir qismi məzmun etibarı ilə bilavasitə estetik tərbiyə imkanına malikdir. Lakin çox halda onların tələbələrə aşılınmasında bu məqsəd güdülür. Ali məktəbdə tələbələrə estetik tərbiyə ilə bağlı yalnız pedaqogika fənninin tədrisində nəzəri biliklər verildiyindən onlar pedaqoji təcrübə zamanı çətinliklərlə üzləşməli olurlar.

Bu zaman da mövzunun estetik tərbiyə yönümü diqqət mərkəzində dayana bilmir:

- pedaqoji təcrübə müddətində, ixtisas üzrə metodistlər, pedaqoq və psixoloqlar tələbələrin praktik hazırlıqlarının həyata keçirilməsi üçün şərait yaratmaq haqda düşünür, hətta onlara yeniyyətlərin estetik tərbiyəsi ilə bağlı məsləhətlər verməyi də lazım bilmirlər.

- təcrübə üçün nəzərdə tutulan baza təhsil müəssisələrinin bəzilərində tələbələrin dərslərinin müzakirəsi və ya metodistlərdən məsləhət almaları üçün müvafiq şərait yaradılmadığından, tələbələrin praktik fəaliyyəti kölgədə qalır.

- araşdırmalardan aydın olur ki, pedaqoji təmayüllü ali məktəbdə dərs deyən müəllimlər də tələbələrin bilik səviyyəsini və praktik bacarığını yoxlamaq qayğısına qalmırlar. Bu baxımdan da təcrübəçi tələbələrin pedaqoji işə maraqları özünü zəif təcəssüm etdirir. Təlim zamanı təcrübəçilərin dərsliklərdə verilənlərlə kifayətlənməsi bunu söyləməyə əsas verir.

- proqram və dərsliklərin təhlilindən aydın olur ki, orta məktəbin V-IX siniflərində estetik tərbiyə ilə bağlı mövzular çoxluq təşkil edir. Lakin müəllimlərin bu sahədə nəzəri bilikləri az olduğu üçün onlar yalnız mövzunun mənimsədilməsinə xidmət etməyi vacib bilirlər. Elə bu

baxımdan da tələbələrə heç bir məsləhət verə bilmirlər.

- estetik tərbiyənin proqram və dərsliklərdə ayrıca vurğulanmaması da tədris prosesində tələbələrin çətinliklərlə üzləşmələrinə səbəb olur.

- dərsliklərin tərtibində də estetik duyum görünür. Mətnlərin sonunda verilmiş sual və tapşırıqlar da bu məqsədi güdmür.

- dərsliklərin tərtibinə verilən tələblərdən biri də mövzunun xüsusiyyətinə uyğun şəkillərin, cədvəllərin olunmasıdır. Dərsliklərdə estetik məzmun daşıyan mətnlərə aid şəkillərin verilməməsi də tələbələrin estetik tərbiyə haqda düşünmələrinə şərait yaranmır.

- şagirdlərin estetik tərbiyəsində çətinlik yaradan cəhətlərdən biri də fənn kabinetlərinin estetik zövqlə qurulmamasıdır. Məktəb müvafiq fənn – məsələn, ədəbiyyat və ya tarix otaqlarına mətn müəlliflərinin şəkillərini və yaxud xəritələr, cədvəllər vurmaqla otağın təchizatını sona çatmış hesab edirlər. Halbuki, fənn otaqlarından mətnlərin xüsusiyyətindən yaranan şəkillərin və tabloların asılması həm onun zənginləşməsinə, həm vizual vasitələr əsasında tədris materialının mənimsənilməsinə, həm də şagirdlərdə estetik hisslərin formalaşmasına kömək etmiş olardı.

- tələbələr istər ali məktəbdə təlim prosesində, istərsə də orta məktəbdə təcrübə müddətində estetik tərbiyə baxımından əhəmiyyət kəsb edən kinofilmlərdən istifadə bacarığına yiyələnə bilmədiklərindən bu problemlə bağlı çətinliklərlə üzləşməli olurlar. Halbuki, ali məktəbdə informasiya texnologiyalarından istifadə etmək təhsilin qarşısında dayanan ən mühüm vəzifələrdəndir.

- estetik tərbiyənin həyata keçirilməsində çətinlik yaradan məsələlərdən biri də tələbələrin ali məktəbdə qeyri-standart dərslərdən istifadə ilə bağlı zəruri bilik və bacarıqlara yiyələnə bilməmələridir. Tələbə yalnız ənənəvi dərslərə üstünlük verdiyindən, şərait dəyişdikdə o, yeniləşə bilmir.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, orta məktəblərdə təcrübə keçən tələbələrin estetik tərbiyənin mahiyyəti ilə bağlı kifayətləndirici vəsaitlərə malik olmadıqlarından problemin həyata keçirilməsində çətinlik çəkilir.

Bütün bu çətinlikləri nəzərə alaraq tədqiqatla əlaqədar aşağıdakı **təklifləri** irəli sürmək qənaətinə gəldi:

- pedaqoji yönümlü ali məktəblər üçün hazırlanmış tədris proqramları dərslük və dərslər vəsaitlərində estetik tərbiyəyə geniş yer verilməsinə ehtiyac duyulur. Çünki hər bir fəaliyyət sahəsində estetika birinci sırada dayanır.

- estetik tərbiyə ilə bağlı ali məktəbdə tələbələr çox az bilik əldə etdiklərindən orta məktəbdə çətinliklə üzləşməli olurlar. Ali məktəbdə ayrı-ayrı fənləri tədris edən müəllimlər keçdikləri mövzunun məzmununda bu

məsələyə diqqəti artırmalıdırlar. Çünki tələbələr də, şagirdlər də estetika ilə bağlı məsələlərin öyrənilməsinə çox maraqlıdırlar. Bu, onların psixoloji xüsusiyyətlərindən yaranan haldır.

- istər gənclərin, istərsə də yeniyetmələrin görmə hafizəsi digər duyğu üzvlərindən bir qədər irəli getdiyindən tədrisdə vizual vasitələrə üstünlük verilməsi zəruridir. Kompüterə mövzunun məzmunundan yaranan estetik görünümü daxil edib şagirdlərə göstərməklə və ya tabloları istifadə etməklə problemin həllinə nail olmaq olar. Bunun üçün tələbələri bu sahə ilə bağlı biliklərlə silahlandırmaq zəruridir.

- şagirdlərdə estetik hissləri tərbiyə etmək üçün qeyri-standart dərslərin təşkilinə üstünlük verilməlidir. Pedaqogika və ya fənlərin tədrisi metodikasını tədris edən müəllimlər kurrikulumun tələblərinə əməl etməli, tələbələrə onun məzmununu mənimsətməlidirlər.

- pedaqoji təcrübənin səmərəliliyinə cavabdeh olan metodist və pedaqoji rəhbərlər tələbələrin dərslərinin təşkilində, müzakirəsində məsul şəxslər kimi iştirak etməli, problemlə bağlı müvafiq köməklik göstərməlidirlər.

- ədəbiyyat, tarix və musiqi fənlərinin estetik tərbiyə ilə bağlı böyük imkanlara malik olduğunu nəzərə alaraq tələbələrin mühazirə və seminar dərslərinin gücündən səmərəli istifadə etmələrinə köməklik göstərilməlidir.

- estetik tərbiyənin sistemli həyata keçirilməsinə həm ali, həm də orta məktəb rəhbərləri şərait yaratmalıdırlar.

- estetik tərbiyə fasiləsiz təhlil sisteminin mühüm bir mərhələsinə aid olduğu üçün onu xüsusi diqqət mərkəzində saxlamalı, zəruri tədbirlər kompleksinə istinad olunmalıdır.

Bütün bunlar göstərir ki, pedaqoji təmayüllü ali məktəb tələbələrinin, yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinə nəzəri və praktik hazırlıqlarının təkmilləşdirilməsinə böyük ehtiyac vardır.

Dediklərimizdən belə nəticə çıxır ki, indi böyüməkdə olan nəslə Azərbaycan xalqına məxsus estetik dəyərlər əsasında tərbiyə etmək pedaqogikanın ən vacib məsələlərindəndir. Bu xalqımızın varlı və diqqətçəkən dövlət olaraq yaşaması, inkişaf etməsi və dünyanın gözəlliklər ailəsində özünəməxsus yer tutması üçün təminat verən amillərdir. Bu məsul işin öhdəsindən gəlmək üçün pedaqoji yönümlü ali məktəblərdə təhsil alan tələbələrin özlərini də tərbiyə etməyə çap etdirdiyi duyulur.

Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı **əsərlərdə öz əksini tapmışdır:**

1. Azərbaycan ədəbiyyatında gözəllik məsələlərinin qoyuluşu //

Psixologiya, BDU, 2008, № 4, s. 166-174

2. Ədəbiyyatımızda estetik məsələlər // Dil və ədəbiyyat, BDU, 2009, № 3, s. 221-223

3. Yeniyetmələrin estetik tərbiyəsində məktəb və ailənin əlbir işi // Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun Xəbərləri, 2009, № 3, s. 26-30

4. Yeniyetmələrin estetik ruhda tərbiyəsinin imkanları // Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, Xəbərlər, 2012, № 1, s.11-17

5. Взаимообусловленность эстетического воспитания студентов формирование эстетических идеалов подростков // Всероссийский журнал научных публикаций. Москва, 2012, № 4 (14) август, с. 40-42

6. Совместная работа школы и семьи в эстетическом воспитании школьников // Вестник, Киевского университета имени Бориса Гринченка, 2012, №18, с.31-34

7. Estetik tərbiyənin məzmunu və şifahi xalq ədəbiyyatında onun yeri / «Müasirlik və pedaqogikanın aktual problemləri» Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları, 2009, s. 242-244

8. Ailənin estetik cəhətləri / «Müasirlik və pedaqogikanın aktual problemləri» Beynəlxalq elmi- praktik konfransın materialları, 2009, s. 161-162

9. Pedaqoji təcrübədə estetik tərbiyə məsələsinə dair / «Pedaqogika elminin inkişafında yeni mərhələ» Beynəlxalq elmi- praktik konfransın materialları, Bakı, 2011, s. 445-449

10. Ailə tərbiyəsinin bəzi məsələləri / «Pedaqogika elminin inkişafında yeni mərhələ» Beynəlxalq elmi- praktik konfransın materialları, Bakı, 2011, s.535-540

11. Azərbaycan ədəbiyyatında gözəllik tərbiyəsi məsələlərindən / BDU-nun 90 illik yügileyinə həsr olunmuş Beynəlxalq elmi konfransın materialları, Bakı, 2009, s. 421

12. Tələbələrin məktəbdə yeniyetmələrlə aparacağı işin sistemi / «Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsinin pedaqoji-psixoloji problemləri» mövzusunda beynəlxalq konfransın materialları, s.146-148

13. Влияние эстетического воспитания студентов на формирование эстетических идеалов подростков // Odlar Yurdu Universitetinin Elmi və Pedaqoji Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, 2013, № 35, s.118

14. Ali məktəb tələbələrinin yemiyetmələrin estetik tərbiyəsinə hazırlanmaları haqqında / Ümummilli lider Heydər Əliyevin 91 illik yubileyinə həsr olunmuş «Təhsil və cəmiyyət» mövzusunda V Respublika elmi-praktik konfrans, 7 may 2013-cü il, Bakı, s.243

15. Приоритеты инновационных преобразования в образователь-

ной сфере Азербайджана / III Beynəlxalq elmi konfrans, Bakı, 2014, s.

16. Любовь и уважение к родному языку – как одно из средств эстетического воспитания // Journal of Qafqaz University, Number 2, Volume 2, 2014

17. Ali məktəb tələbələrinin yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinə hazırlanmaları haqqında / Ümummilli lider Heydər Əliyevin 91 illik yubileyinə həsr olunmuş «Cəmiyyət və təhsilin inkişaf strategiyası» mövzusunda VI Respublika elmi-praktik konfransı, Bakı, 5 may 2014-cü il, s.305-310

18. İnsanlarda davranış estetikası / Ümummilli lider Heydər Əliyevin 91 illik yubileyinə həsr olunmuş «Cəmiyyət və təhsilin inkişaf strategiyası» mövzusunda VI Respublika elmi-praktik konfransı, Bakı, 5 may 2014-cü il, s.311-316

19. Dövlət strategiyası: əsas istiqamətlər / Ümummilli lider Heydər Əliyevin 92 illik yubileyinə həsr olunmuş «Təhsilin inkişaf strategiyası və onun reallaşdırılması» mövzusunda VI Respublika elmi-praktik konfransı, Bakı, 7 may 2015-ci il, s.72-76

20. Öyrənmə mühiti tələbələrdə tənqidi düşünməni stimullaşdıran amil kimi / Ümummilli lider Heydər Əliyevin 92 illik yubileyinə həsr olunmuş «Təhsilin inkişaf strategiyası və onun reallaşdırılması» mövzusunda VI Respublika elmi-praktik konfransı, Bakı, 7 may 2015-ci il, s.341-344

21. Əməyin estetikası / Ümummilli lider Heydər Əliyevin 92 illik yubileyinə həsr olunmuş «Təhsilin inkişaf strategiyası və onun reallaşdırılması» mövzusunda VI Respublika elmi-praktik konfransı, Bakı, 7 may 2015-ci il, s.460-461

22. Əssar Təbrizi tərbiyə haqqında / Ümummilli lider Heydər Əliyevin 92 illik yubileyinə həsr olunmuş «Təhsilin inkişaf strategiyası və onun reallaşdırılması» mövzusunda VI Respublika elmi-praktik konfransı, Bakı, 7 may 2015-ci il, s. 462-463

23. Tələbə gənclərin estetik mədəniyyətə yiyələnmələri / Ümummilli lider Heydər Əliyevin 92 illik yubileyinə həsr olunmuş «Təhsilin inkişaf strategiyası və onun reallaşdırılması» mövzusunda VI Respublika elmi-praktik konfransı, Bakı, 7 may 2015-ci il, s.463-46

24. Estetik tərbiyədə davranışın rolu / Ümummilli lider Heydər Əliyevin 92 illik yubileyinə həsr olunmuş «Təhsilin inkişaf strategiyası və onun reallaşdırılması» mövzusunda VI Respublika elmi-praktik konfransı, Bakı, 7 may 2015-ci il, s.467-469

25. Öğretmen Adaylarının Estetik Eğitiminin Degerlendirilmesi / Bildiri Özetleri Kitabı, Ejer Congress 2015 Conference Proceedings “Egitimde İnnovasiya ve Profesyonelleşme”, Ankara, 2015, s.1157

ЧЫРАГОВА ВАФА МЯСИМ КЫЗЫ

**СИСТЕМА РАБОТЫ ПО ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ К
ЭСТЕТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ ПОДРОСТКОВ (НА
ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ
ФАКУЛЬТЕТОВ ВУЗА)**

РЕЗЮМЕ

Диссертация состоит из введения, 2-х глав, 7-ми подглав, заключений и предложений, а также из списка использованной литературы.

В первой главе под названием «Эстетика и сущность, основные направления и научно-педагогические основы эстетического воспитания» и выясняется сущность и определяются основные направления эстетики и эстетического воспитания. В данной главе раскрываются научно-педагогические основы эстетического воспитания, постановка проблемы в педагогической и методической литературе и обобщается уровень разработки проблемы.

Вторая глава диссертации называется «Возможности эстетического воспитания в вузах с педагогическим уклоном и система работы подготовки студентов к педагогической деятельности в этой области». В данной главе определяются возможности эстетического воспитания в программах и учебниках педагогических вузов, в том числе для V-IX классов общеобразовательных школ, дается система подготовки студентов к работе по эстетическому воспитанию, а также средства и пути эстетического воспитания подростков во внеаудиторных мероприятиях и в педагогической практике.

Автор смог дать полный и всесторонний анализ подготовки студентов вуза по эстетическому воспитанию подростков.

VAFA M. CHIRAGOVA

**THE SYSTEM OF THE WORKSHOP ON PREPARATION
STUDENTS FOR THE AESTHETIC EDUCATION OF
ADOLESCENTS (ON THE BASIS OF THE MATERIALS OF
PEDAGOGICAL FACULTIES OF UNIVERSITIES)**

SUMMARY

Dissertation consists of introduction, 2 chapters, 7 half chapters, conclusion and suggestion, list of used literature.

The essence of aesthetics and aesthetic education, main directions were clarified in the first chapter named “The essence of aesthetics and aesthetic education, main directions and scientific-theoretical bases”. Scientific-theoretical bases of ecological education were explained in the chapter. Using level and statement of a question in scientific, pedagogical and methodic literature were generalized.

The second chapter of dissertation is called “The system of the workshop on the aesthetic education opportunity at universities with a pedagogical bias and the preparation students for pedagogical activities in this sphere”. The chapter unites itself 4 half chapters. pedagogical universities, including aesthetic education opportunities in the educational programs and manuals of 6th-9th classes at schools providing general education, system of preparation students for the aesthetic education workshop outside the lecture-hall, also the methods and ways of aesthetic education of adolescents in the pedagogical practice processes. The Author could analyse in detail about preparation students from the pedagogical universities for the aesthetic education of adolescents.

**Министерство образования Азербайджанской Республики
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет**

На правах рукописи

ЧЫРАГОВА ВАФА МЯСИМ гызы

**СИСТЕМА РАБОТЫ ПО ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ К
ЭСТЕТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ ПОДРОСТКОВ (НА
ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ
ФАКУЛЬТЕТОВ ВУЗА)**

**5804.01 – общая педагогика, история педагогики и
образования**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание учёной степени доктора
философии по педагогике**

БАКУ-2015